

В І Д Г У К

офіційного опонента, кандидата філологічних наук,
старшої наукової співробітниці української та зарубіжної фольклористики
Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М.Т. Рильського НАН України **Ірини Коваль-Фучило**
на дисертаційне дослідження **Назарія Слободяна**
«Рецепція Німеччини в усних автобіографічних наративах
українців»,

подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03
Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія
(Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка. Тернопіль, 2024)

Актуальність дослідження

Актуальність дисертації Назарія Слободяна, яка сьогодні є предметом нашого обговорення, зумовлена насамперед нинішніми історичними обставинами, коли в умовах війни українці прагнуть зрозуміти свою роль в межах Європи як політичного утворення, порівнюють себе з іншими європейськими націями. Усі гуманітарні науки уважні до змін у соціальних трансформаціях унаслідок російсько-української війни, а філологічні дисципліни вивчають способи й механізми вербалізації цих змін, особливо зважаючи на той факт, що «завдяки своїй універсальності усна оповідь стала об'єктом дослідження низки соціально-гуманітарних дисциплін, як-от: історія, психологія, лінгвістика, фольклористика» (с. 2-3). У таких обставинах аналізована робота набуває актуальності, оскільки в ній описано особливості сприйняття українцями провідної країни Євросоюзу - Німеччини.

Актуальність роботи полягає також у тому, що дисертант застосовує сучасні методи збору й аналізу матеріалу з метою досягнення задекларованих у роботі завдань.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Робота виконана на обширному емпіричному й теоретичному матеріалі, автор добре обізнаний із науковою літературою, і зарубіжною, й українською. Основний джерельний матеріал - автобіографічні інтерв'ю, які автор записав із 161 респондентом упродовж трьох років. Важливо, що серед оповідачів є люди, які самі ніколи не були в Німеччині, але можуть про неї розповісти, оскільки знають про цю країну з розповідей своїх родичів і друзів. Це свідчить про те, що наративи про інші країни, чужі землі активно побутують в українській оповідній традиції.

Дисертація має переконливе теоретично-методологічне підґрунтя. Воно засвідчує, поміж іншим, ґрунтовний фольклористичний вишкіл автора, послідовну розгорнуту концепцію, а, отже, практичну вартість роботи.

Основні наукові здобутки роботи

Важливим здобутком роботи є спроба комплексного аналізу зібраного матеріалу, тобто в межах оповідної традиції. Для цього автор залучає записи фольклору про Німеччину в період Першої і Другої світових війн, а також наводить порівняльні паралелі з досліджень про інші країни, пам'ятаючи про основні закономірності побутування української усної оповідної традиції.

Сильною стороною роботи є утримування автором своєї дослідницької позиції щодо аналізованого матеріалу, тобто пан Назарій прагне побачити цей матеріал відсторонено, а тому об'єктивно. Це дає йому змогу робити правильні висновки про різницю між розповіддю й дійсністю: «Сумнівно, що оповідач, перебуваючи в Німеччині, ніколи не стикався з труднощами, незрозумінням, проблемами з оформленням документів тощо. Однак цей досвід не омовлюється» (с. 105).

Суголосними з моїми дослідницькими спостереженнями є висновки автора про ідеалізацію далекого краю, вербалізацію «уявлення про прекрасну країну, де живуть добрі люди» (с. 93). Щоправда, в сучасних умовах унаслідок тривалого життя в Німеччині й інших європейських країнах дедалі

частішими в автобіографічних наративах є мотиви порівняння зі своєю країною на користь останньої. Водночас порівняння, як слушно зазначає автор, і надалі є основним способом опису чужої країни.

Цікаві соціологічні спостереження Назарія Слободяна про гендерний розподіл українських заробітчанин: «В період емігрантства та заробітчання саме жінки були тією більшістю, яка виїжджала до Німеччини в пошуках кращої роботи та загалом комфортнішого життя» (с. 67). Мабуть, так склалися соціальні, сімейні, особисті обставини, що саме українки були змушені покинути свою Батьківщину в пошуках роботи в Німеччині.

Позитивно, що автор усвідомлює вплив політичних систем на формування ідеологічних стереотипів (с. 129). Це правильний підхід до розкриття механізмів формування етнічних стереотипів.

Практична цінність роботи та рекомендації щодо її подальшого використання

Робота Назарія Слободяна важлива для вивчення національних етностереотипів в українському фольклорі, що набуває особливої ваги в час, коли актуальними стають дослідження про досвід біженства в європейські країни від сучасної російсько-української війни.

У дисертації автор наводить досить розлогі цитати. Погоджуюся із багатьма коментарями, водночас мені бракує глибшого аналізу. Зупинюся тут на фольклоризованому фрагменті «вони не такі, як ми». Ця ідіома, дуже часто, на мою думку, прагматично зумовлена, її мета примусити співрозмовника задуматися над своїми поведінковими нормами, над необхідністю змін у власній державі. Невербалізованою частиною цього мотиву є потенційна установка - «нам варто теж такими бути». Ось показовий фрагмент: *«Запам'яталась мені їхня доброта і ввічливість, вони завжди були готові тобі допомогти в будь-чому, навіть тоді, коли ти з ними не зміг порозумітися, вони не лишали тебе в біді, а знаходили шляхи вирішення проблеми і одразу ж йшли на контакт. Ментально ми максимально відрізняємось один від одного»* (с. 145-146) - це завуальоване

заохочення до наслідування німецької поведінки. Аналізуючи тексти інтерв'ю, слід пам'ятати, що все, що ми говоримо, це насамперед про нас самих, тобто, коли оповідач помічає і вербалізує такі свої спостереження про «естетичну привабливість, чистоту, ошатність вулиць, будинків, громадських установ» (с. 147), - це означає, що для самого оповідача це все є цінністю. Моя ремарка - це таке застереження, щоб молодий дослідник й надалі завжди прагнув дивитися глибше, бачити далі того, про що йому говорять.

Ось ще одна цитата з інтерв'ю: *«Там все не так, як в нас, бо там і будова, і чистота всюди, німці то є німці, всюди в них чисто, може, і не всюди, ось як в селі, бо мене водила по місті, бо жила там і я дивилася тільки там. Але всюди гарно. І магазини, і лікарні, і всюди, де вона мене водила, мені дуже сподобалося»* (с. 147). Дисертант дає таке тлумачення цього фрагменту: *«Характеризуючи міста і містечка сучасної Німеччини, оповідачі найперше звертають увагу на естетичну привабливість, чистоту, ошатність вулиць, будинків, громадських установ. Підтверджують це наведені нижче пасажі з розшифрованих нами нарративних інтерв'ю»* (с. 147). І ще дисертант слушно зауважує, що оповідач вживає фразеологізм «німці - то є німці», який є узагальненням, що наголошує на «цілісності описуваного об'єкта «німці», а також те, що йому притаманний ряд специфічних рис» (с. 147). На мою думку, оповідачка, крім свого захоплення німецьким містечком, описує, по-перше, свою історію, тобто те, що бачила сама, а по-друге, фраза *«може, і не всюди, ось як в селі, бо мене водила по місті»* має на меті підвищити рівень правдивості оповіді. По-третє, фраза *«вона мене водила»* - це про те, що німці прагнуть показати гостям рівень своєї культури в облагородженні міського простору. І по-четверте, фраза *«мені дуже сподобалося»* - це про вміння оцінити побачене, а це вже свідчить про акцент на власній агентивності й імпліцитній думці про необхідність таких змін у власному місті чи селі.

Змістове наповнення дисертаційного дослідження

Робота містить вступ, три розділи з відповідними підрозділами, висновки, список використаних джерел та додатки. Загалом зібраний і проаналізований матеріал дав змогу виокремити й описати усі стереотипні уявлення українців західного регіону про німців і їхню країну.

У першому розділі «Усна народна проза про Німеччину: історіографічний та методологічний аспекти дослідження» описано сучасні наукові підходи до усної оповіді, яка стала об'єктом дослідження низки соціально-гуманітарних дисциплін, підсумовано напрацювання в цій сфері наукових знань, описано методику фіксації та інтерпретації «автобіографічної прози».

У другому розділі «Структурні особливості усних автобіографічних наративів про Німеччину» описано уявлення українців про Німеччину та її мешканців. Зазначено, що типовими фрагментами, які передають враження від Німеччини, є описи її природи, краси німецьких міст і містечок, типових рис представників німецького народу, їх відмінності від українців.

Третій розділ «Образно-символічна парадигма автобіографічних оповідей» - це спроба проаналізувати образ німця в автобіографічних наративах, мотив про «далекі чужі землі», характерний для різних оповідних традицій.

Список використаних джерел містить понад 180 позицій та достатньо відображає ступінь опрацювання літератури з досліджуваної проблеми. Оформлення списку використаних джерел відповідає вимогам чинного Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Додатки дисертаційного дослідження містять анкету-запитальник, а також перелік оповідачів.

Повнота викладу матеріалу дисертації в наукових публікаціях

Опубліковані наукові результати здобувача (11 публікацій, 3 з яких опубліковані в наукових фахових виданнях та 8 наукових праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації) відображають основні наукові

результати дисертації. Усі публікації є одноосібними. Одержані результати є достовірними та відповідають вимогам сучасної науки. Основні положення дослідження були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Зауваження та дискусійні положення до змісту дисертації

Відзначаючи ґрунтовність, наукову добросовісність та цінність дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне вказати на деякі дискусійні положення та висловити окремі зауваження і побажання:

1. Автор доклав чимало зусиль для викладення важливих наукових теорій, водночас найцікавіші частини роботи - це саме авторський аналіз записаного матеріалу, - бажано, щоб його було більше. У майбутніх дослідженнях рекомендую також авторові записати сучасні автобіографічні наративи про досвід перебування в Німеччині й простежити, які нові мотиви з'явилися в цих текстах.

2. Досліджуваний матеріал представлений як цілісний текст, автор навіть підрахував, що розшифровки інтерв'ю - це понад 800 сторінок, що є значним масивом інформації. Водночас за дослідженими образами й мотивами ми не бачимо саме оповідача, - цікаво, хто ці люди, як відрізняються оповіді різних соціальних груп залежно від здобутого досвіду.

3. Не погоджуюся з думкою, що «символи сучасного автобіографічного наративу мають мало спільного з традиційною фольклорною символікою, однак вони формують певні стереотипні візії, що дозволяють говорити про міфологізацію простору» (с. 159). Система символів - це надбання не лише традиційної культури, а усієї культури народу. Фольклор не існує якось відокремлено, - усі пласти культури взаємопроникні й зазнають взаємного впливу.

Відсутність порушення академічної доброчесності

Під час рецензування дисертації порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації) та текстових запозичень не виявлено. Дисертація є самостійно виконаним

науковим дослідженням, усі ідеї та наукові положення, викладені у ній, автор висловив особисто.

Відповідність теми дисертації профілю спеціальності

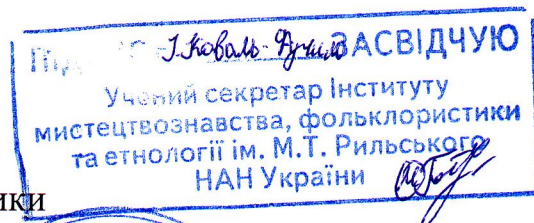
Дисертація Назарія Слободяна відповідає стандарту спеціальності 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Слободяна Назарія Васильовича характеризується самостійністю, актуальністю порушеної проблематики, сучасним методичним рівнем виконання, концептуальністю викладу та має важливе практичне значення. У роботі використано сучасні методологічні підходи, а результати дослідження з достатньою повнотою відображені в опублікованих працях. Це дає всі підстави стверджувати, що дисертація «Рецепція Німеччини в усних автобіографічних наративах українців» відповідає «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. №40, а її автор Назарій Слободян заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент –

Кандидат філологічних наук,
старша наукова співробітниця
відділу української та зарубіжної фольклористики
Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології
ім. М.Т. Рильського НАН України

Григорина Коваль-Фучило